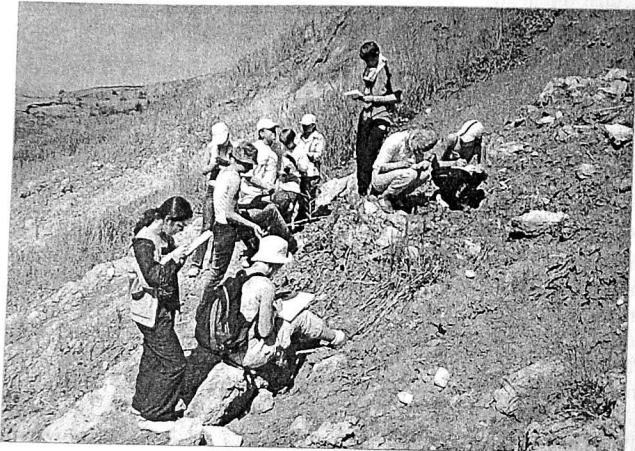

Turizmin ölkə iqtisadiyyatının inkişafında rolu

Azərbaycanda turizmin inkişaf etdirilməsi üçün böyük imkanlar mövcuddur. Ölkənin gələcəkdə davamlı sosial-iqtisadi inkişafının mühüm amili olduğunu nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev artıq belə bir mühüm vəzifəni bəyan etdi: 2011-ci il Azərbaycanda "Turizm ili" olacaqdır.

Deməli, bu il bizim ölkəmiz turizm sahəsində daha böyük nailiyyətlərə imza atmalıdır. Bu mühüm və dövlət əhəmiyyətli vəzifənin yerinə yetirilməsi, bütövlükdə turizm sektorunun sürətli inkişafı Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında və regional əməkdaşlığında hansı dəyişikliklərə səbəb ola bilər?

Bu kiçik araşdırmada biz bu suala cavab axtarmaq və onları müzakirə etmək niyyətindəyik. Əvvəlcə turizmin meydana gəlməsi tarixinə nəzər yetirək.

Turizm insanların yaşadıkları yerdən başqa bir yerə etdikləri qısa müddətli səfərlərdə meydana gələn ehtiyacların ödənilməsi ilə əlaqədar olan fəaliyyət növünə deyilir. Turizm iqtisadiyyatın bir önəmli sektoru kimi XX əsrin əvvəllərində əsasən inkişaf etmiş ölkələrdə nəqliyyatın inkişafı ilə əlaqədar olaraq meydana gəlmişdir. Ölkədə əmin-amanlıq, insanların rifah halının yüksəlməsi, adambaşına düşən milli gəlirin artması, insanların asudə vaxtlarının səmərəli təşkili, dini, tarixi və digər məqsədli səfər və səyahətlər turizmin durmadan inkişafını şərtləndirir.

Turizm hazırda çox böyük əhəli təbəqələrini maraqlandıran ictimai və sosial-iqtisadi bir fəaliyyət nö-

vünə çevrilmişdir. XXI əsrdə inkişaf etmiş ölkələrin üzləşdiyi qlobal iqtisadi böhran dövründə göstərdiyi müsbət təsirlərə görə turizm "əsrin sektoru" kimi qiymətləndirilir. Dünyada yeni, həm də çox gəlirli bir xidmət sahəsi kimi dəyərləndirilən turizm sektoru hazırda çox dinamik inkişaf etməkdədir. Bu sektor bir çox sosial-iqtisadi sahələrin inkişafına təkan verən bir sahə olduğuna görə onun iqtisadiyyata göstərdiyi müsbət təsirlər hələ axıradək tam açıqlanmamışdır.

Turizmin iqtisadiyyata həlledici təsiri və sektorun böyük potensiala malik olması artıq XX əsrin ortalarında məlum idi. Lakin turizmin dünyada sürətli inkişafı yalnız XXI əsrdə informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının misilsiz inkişafı sayəsində mümkün olmuşdur. Qabaqcıl dünya ölkələrinin inkişaf tendensiyalarının təhlili göstərir ki, onların çoxunun son illərdə sürətli sosial-iqtisadi inkişafının ən önəmli mənbəyi məhz turizm olmuşdur.

Faktlara müraciət edək. Araşdırmalarımıza göstərir ki, əgər 1950-ci ildə turistlərin sayı dünya üzrə 25,3 milyon nəfər idisə, cəmiyyəti 50 il sonra bu göstərici təxminən 27 dəfə çox artmışdı. Bu rəqəmin 2050-ci ildə 2 milyard nəfərə çatacağı proqnozlaşdırılır. Bu isə o deməkdir ki, dünya əhalisinin hər 3-4 nəfərindən biri səfərlərə çıxır, yaxud bu və ya digər

turizm xidmətlərindən istifadə edir. Yeri gəlmişkən, keçən il Azərbaycana gələn turistlərin sayı da xeyli artaraq 1,9 milyon nəfəri ötmüşdür. Lakin Azərbaycanda turizm məhsulunun ÜDM-də payı 0,7%, qeyri-neft sektorunda isə cəmiyyəti 1,5% təşkil edir. Ölkədə cəmiyyəti 400-dək lisenziyalı mehmanxana vardır.

Bələliklə, turizmin ölkə iqtisadiyyatında vacib rolu şəksizdir, lakin turizm digər sektorlara da müsbət təsir göstərə bilər. Elə bu səbəbdən turizm sektoru inkişaf etmiş ölkələrdə əhalinin məşğulluğu və gəlir səviyyəsinə, ölkənin xarici və daxili borc yükünün yüngülləşməsinə gətirib çıxarır. Son nəticədə turizm ölkə əhalisinin rifahı, rahatlığı və həyat səviyyəsinin yüksəlməsi üçün müvafiq şəraitin yaranmasını təmin edir.

Hazırda iqtisadiyyatı güclü olan ölkələrdə turizm sektoru da sürətlə inkişaf etməkdədir. Burada sıx və qırıqlmaz qarşılıqlı əlaqələr mövcuddur: turizm iqtisadiyyata müsbət təsir edir, onu dirçəldir, yaxud güclü iqtisadiyyat da turizm sektorunu inkişaf etdirir. Sonra bu amillər "əl-ələ" verib, ölkənin iqtisadi qüdrətini artırır.

Məlumdur ki, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək üçün ixrac potensialının artırılması, xüsusilə təbii sərvət və xammal ehtiyatlarının ixracı mühüm bir amil kimi istifadə edilir. Əlbəttə, bu, doğru siyasətdir və elə bizim ölkənin də sürətli sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdır və yenə oynamaqdadır.

Lakin ölkəmizdə digər böyük bir potensial turizmi inkişaf etdirməklə bağlıdır. Bunun üçün gözəl təbii-iqlim şəraiti, zəngin mədəni irs və tarixi abidələr, turizmi inkişaf etdirmək üçün digər zəruri şərtlər mövcuddur. Təsədüfi deyil ki, ölkə Prezidenti 2011-ci ili Azərbaycanda "Turizm ili" elan etmişdir. Turizmin inkişafı bizim ölkəyə hansı sosial-iqtisadi gəlirlər vəd edir?

Turizm ölkədə valyuta qıtlığı aradan qaldırır və ticarətə müsbət təsir göstərir. Ölkənin rəqəbat gücünü artırır və sərmayə axınına yol açır. Turizm güclü inkişaf etdikcə, iqtisadiyyatda ciddi struktur dəyişiklikləri baş verir. Xammal ixracının payı ilbəlil azalmağa başlayır. Əvəzində, turistlərin ölkəyə gətirdiyi valyuta gəlirlilik baxımından xammal ixracı qədər səmərəli olur.

Əslində, turizmə görünməz bir ixracat qolu kimi baxıla bilər. Çünki turizmdən əldə edilən gəlirlər, turistlərə satılan hər cür mal və göstərilən xidmətlər əlavə ixracat mənbəyi kimi qəbul edilə bilər. Əgər ölkəyə gələn turistlərin sayı artarsa, bu, o deməkdir

ki, ölkədə mal və xidmətlərə tələbat artacaqdır. Əgər ölkə artan istehlakı ödəyəcək mənbələrə malikdirsə, deməli, turistlərin xərclədikləri bütün pullar ölkədə qalacaqdır.

Bələliklə, ölkədə turizm sektoru genişlənsə, ölkə firmalarının rəqəbat qabiliyyəti yüksələr və fəaliyyətlərinin iqtisadi səmərəliliyi artar. Turizm bütövlükdə xarici ticarət dövrüsinə müsbət təsir göstərir, ölkədə əhalinin məşğulluq səviyyəsi yüksələr və ölkənin məcmu milli gəliri artar. Bütün bunlar ölkənin iqtisadi qüdrətini artırır.

Bir məqama da diqqət yetirək. Turizm sektorunda sahibkarlığı inkişaf etdirmək, yeni kiçik müəssisələr yaratmaq və orada insanların məşğulluğunu təmin etmək üçün böyük həcmdə və uzun müddətli vəsaitlər lazım deyildir. Deyək ki, ucqar Xınalıq kəndində nadir sənət nümunələrini turistlərə nümayiş etdirmək, yaxud Şəkiddə zərif naxışlı kəlağayların istehsalını və satışını yoluna qoymaq, gözəl təbiətli Lerikdə əsrarəngiz guşədəki bulagın başında bir ailə restoranının turistlərə xidmət göstərməsini təşkil etmək müşkül məsələ deyildir.

Bu misalları sayını artırmaq da olar: Masallıda tündir çörəyi, Yardımlıda saxsı qablar istehsalı, yaxud Azərbaycanın bütün guşələrində təbii sənət və xalçaçılıq nümunələrinin hazırlanması, nümayişi və satışı turizmin inkişafına töhfə ola bilər. Həm də bu məsələlər yüksək ixtisaslı kadrlar, nə də böyük vəsaitlər tələb etmir. Burada yaxşı turizm məcmecenti, bir də dövlətin yaratdığı münbit iqtisadi şərait həlledicidir.

Bu tədbirlər indi dünyada müşahidə olunan urbanizasiya prosesinin (əhalinin şəhərlərə axını) də qarşısını ala bilər. Regionlarda turizmin inkişafı yerli əhalinin xidmət sahələrində, təbii sənətlərlə məşğulluğunu artırmaqla yanaşı, bu sahələrdə kiçik və orta biznesin sərmayə qoymağa marağını artırır və yeni iş yerləri yaradır. Əlbəttə, turizmin inkişafında əsas amil ölkədə müvafiq infrastrukturun olması ilə bağlıdır.

Bu başlanğıc şərtidir, bunun biri olmadıqda, o büründən danışmağa dəyməz. Baxın, dövlət başçısı Xınalığa 60 km-lik yol çəkirdi, indi burada turizmin imkanlarından daha dolğun istifadə etmək yerli biznes strukturlarının işidir. Lakin mümkündür ki, turizmin inkişafı bölgədə infrastrukturun da irəli aparsın. Məsələn, Xəzərin şimal sahilı boyu son illər otel, restoran, xidmət obyektləri və gözəl istirahət mərkəzlərinin artımı buna misal ola bilər. Lakin burada xidmətin səviyyəsinin yüksəltmək üçün hələ xeyli iş görülməlidir.

Deməli, infrastrukturun inkişafı turizmə bəra-

bər addımlaya bilər. Turizm həm də siyasi və iqtisadi məhdudiyətlərdən müəyyən qədər adətən uzaq sektordur. Baxın, Tunisdə, Misirdə qeyri-stabillik var, amma turizm obyektləri hələ də fəaliyyətdədir. Çünki, özəl sektorun böyük iddiaları yoxdur, ona mənfəət lazımdır. Turizm əkinçilik məhsulu və xammal ixracatından da üstün cəhətlərə malikdir. Çünki bunlardan fərqli olaraq turizm də qiymət siyasəti daim ölkənin nəzarəti altındadır.

Turizm ölkələrdə gəlirlərin və rifahın yenidən tənzimlənməsini təmin edə bilər. Məsələn, məlumdur ki, beynəlxalq turizm inkişaf etmiş ölkələrdən az inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrə gəlir axını yaradır. Turizm təbii sərvətlərin qorunmasında mühüm rol oynaya və onların inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Belə ki, indi bizdə yaradılan Milli Qoruqlar şəbəkəsi turistləri cəlb etmək üçün istifadə oluna bilər. Bu nadir təbiət abidələrinin faunası və florasını qorumaq və inkişaf etdirmək üçün turizmin imkanları hədsizdir. Turizmin inkişafı sayəsində milli adət, ənənə və bayramlarımız yenidən dəyərləndirilir, daha təmtəraqlı, təntənəli və parlaq təqdim olunur. Regionlarda keçirilən Novruz günləri, "Nar bayramı" (Göyçay), milli idman yarışları (Şəki), "Plov bayramı" (Gəncə), "Çay bayramı" (Lənkəran) kimi milli koloritli tədbirlər nə qədər turistin ölkəmizə gəlmək həvəsinə dəstək olub... Bütün bunlar müəyyən gəlir gətirməklə yanaşı, xalqın çoxəsrlik tarixinə və mədəniyyətinə digər xalqların rəğbətini artırır.

Heç təsadüfi deyil ki, bir sıra tədqiqatçılar XXI əsrdə yaranan milli və global sosial-iqtisadi problemlərin həllində turizmin də rolunu yüksək dəyərləndirirlər. Doğrudan da, turizm ehtiyaclarını ödəmək nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında böyük canlanma yaranır, bir çox yeni istehsalat və xidmət sahələri meydana gəlir.

Turizmin ölkə iqtisadiyyatına verəcəyi faydalar, əlbəttə, dövlətin turizm siyasəti və bu sahənin inkişafına yönələn layihələrin dəstəklənməsi ilə bağlıdır. Turizm sektorunda xərclənən dövrəli valyutaları, əslində, iqtisadiyyata qoyulan birbaşa sərmayələr kimi qiymətləndirmək olar. Çünki turistlərin mehmanxanalar və restoranlar, nəqliyyat və ticarət şəbəkəsində xərclədikləri pullardan ölkə bir neçə istiqamətdə faydalanır: sahibkarlar qazanır, vergi yığımları artır və bu sektorda çalışanlar birbaşa real gəlirlər əldə edir, nəhayət əhalinin məşğulluğu təmin edilir.

Turizm sektorunun inkişafına dövlət dəstəyi bu sahəyə sərmayələrin təsviqinə və axınına yol açır.

Belə ki, məsələn, regional turizm infrastrukturunu ələ özəl sektorun vəsaitlərinin cəlb olunması ilə yaradıla və inkişaf etdirilə bilər. Aydın ki, regionlarda qonaq evlərinin tikilməsi mütləq yerli əhalinin məşğulluğunu artıracaq. Tikintilərə inşaat materialları tələbatı isə yerli təbii xammalla işləyən özəl kiçik və orta sənaye müəssisələrinin işə salınması zərurətini doğuracaq. Bütün bunlar, zəncirvari reaksiya kimi, biri digərini tamamlayacaqdır.

Turizm sektoruna sərmayə yatırımı ölkədə, xüsusən onun ucqar rayonlarında mal və xidmətlərə tələbatı artıracacaqdır. Bu isə sırası insanların, turistlərə ötirli təndir çörəyi bişirən evdar xanımın, saxsı qablar istehsal edən dulmuş ustanın, yaxud qədim musiqi alətlərimizi hazırlayan sənətkarın real gəlirlərini artıracaq və deməli, güzəranı yaxşılaşdıracaqdır.

Ölkədə beynəlxalq və milli turizmin inkişafı ixrac edilən mal və məhsula, həm də regional məhsul istehsalına tələbatı artıracacaqdır. Turizmin inkişafı dövlət gəlirlərinə mühüm müsbət təsir edəcəkdir. Bude gəlirləri durmadan artacaq, əhalinin gəlir və xərclərinin strukturunda keyfiyyət dəyişiklikləri baş verəcəkdir. Turizm ölkə üçün etibarlı və mühüm bir gəlir mənbəyi olacaq, əlbəttə, vergi qanunvericiliyində müəyyən güzəştlər də vacibdir.

Dövlət turizm sektoru işlətmələrindən, sahənin istehsal və xidmət müəssisə və təşkilatlarından vergilər, sosial sığorta ayırmaları, sahibkarlıq vergisi kimi birbaşa vergilər götürəcəkdir. Bunlardan başqa, viza ödənişləri, liman vergisi, gömrük vergisi, daxili istehlak xərcləri, rabitə, nəqliyyat və daşımaldan gəlirlər, turistlərin kommunal ödənişləri, ticarət gəlirləri əldə ediləcəkdir... Və bütün bunlar turizmdən əldə edilən dövlət gəlirlərinin heç də hamısı deyildir.

Azərbaycanda turizmin müxtəlif növləri inkişaf etdirilə bilər: işgüzar turizm, kənd turizmi, idman turizmi, yaşıl turizm, nostalji turizm, dini turizm, tarixi turizm, qış turizmi, səfər turizmi və s. Göründüyü kimi, bu geniş spektrli turizm sahələrinin davamlı inkişafı üçün ölkəmizdə müvafiq şərait və sosial-iqtisadi zəmin vardır.

Hazırda Azərbaycan dünyada inkişaf etməkdə olan ölkələr sırasında layiqli yer tutur. Ölkəmiz regionda ən qüdrətli və ən dinamik inkişaf edən bir dövlət nüfuzu qazanmışdır. Əgər biz indiyədək dünyada ixrac potensialımızla (neft və qaz) tanınırdıqsa, ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin müasir düşüncəsi və turizmin inkişaf etdirilməsi üçün görülən işlər sayəsində Azərbaycan dünyada cazibədar turizm ölkəsi kimi tanınacaqdır. Təkcə bu il Bakıda beş ul-

duzlu beş mehmanxananın istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulur.

Hazırda Qusarda dənizdən 2500 m yüksəklikdə, uca Şahdağın zirvələrində inşa edilən, ən yüksək dünya standartları səviyyəsində Turizm Kompleksi ölkəmizdə qış idmanı və turizmin inkişafına böyük tökən verəcək. Təkcə onu demək kifayətdir ki, bu nəhəng kompleksin tikintisində 4 mlrd. yevro vəsait xərclənəcək, onun Cənubi Qafqazda analoqu olmayacaq və ələ bu ilin sonunda Kompleks ilk qonaqlarını qəbul edəcək. Elə bu fakt bizim ölkədə turizmin inkişafına dövlət qayğısını nümayiş etdirir.

Mədəniyyət və turizm naziri cənab Əbülfəz Qarayevin son illər ölkədə turizmin inkişafı və Azərbaycan mədəni irsinin dünyada tanınması üçün təşəbbüsləri və görülən işlər təqdirləyicidir. Belə ki, mədəniyyətlərin dialoqu çərçivəsində yaxın və uzaq xaricdə Azərbaycan mədəniyyətinin təbliği sahəsində görülən işlər sayəsində ölkəmizi dünyaya tanıtmışdır. Aydın ki, bütün turizm növlərinin ölkədə inkişaf etdirilməsi böyük infrastruktur layihələrinin reallaşdırılmasını tələb edir. Bununla yanaşı, turizm sahəsində təhsilin inkişaf etdirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Turizm sektoru üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması üçün xeyli işlər görülməlidir. Belə ki, bütün səviyyələrdə yaxşı təhsil görmüş turizm mütəxəssislərinə ehtiyac vardır. Bir məsələyə də diqqət yetirmək lazımdır. Bu Azərbaycanda Səfər turizminin inkişaf etdirilməsinin əhəmiyyətidir. Səfər turizmi bir çox ölkələrin əməkdaşlığı nəticəsində yaranan turizm

növüdür. Belə turizm sadəcə dənizlərlə, dəniryolları və avtomobillərlə səfərlər deyil, bu bir çox sektorların canlanması deməkdir. Qədim İpək yolunun bərpası, Şərqi-Qərb və Şimal-Cənub magistralları, TRASEKA, TAE və digər transmilli layihələr çərçivəsində turizm marşrutlarının işə salınması Azərbaycan iqtisadiyyatına böyük töhfə verər və regional əməkdaşlığı genişləndirir.

Səfər turizmi sayəsində Rusiya, Qazaxıstan, Azərbaycan, Türkmənistan və İran ortaq dəniz səfərləri təşkil edər və sahil ölkələrində infrastrukturun inkişafı, fərqli mədəniyyətlərin real dialoqu və tanınması, xarici ticarətin canlanması və buna paralel olaraq biznes turizmin inkişafı təmin edilər. Beləliklə, turizm sektorunun Azərbaycanda inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi qüdrətini daha da artıracacaqdır.

Turizm ölkəmizin müasir standartlara cavab verməsi, milli dəyərlərin qorunması, ticarətin genişlənməsi və məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsini təmin edəcəkdir. Turizm valyuta axınının artması, tikinti sektorunun inkişafı ilə bərabər ölkədə rəqabət qabiliyyətli və keyfiyyəti məhsul istehsalına, insanların real gəlirlərinin səviyyəsinin yüksəlməsi və bütövlükdə həyatımızın müasirləşməsinə səbəb olacaqdır.

● Günel TEYMUROVA,
Azərbaycan Turizm Universitetinin müəllimi

Ədəbiyyat

1. İ. Hüseynov, N. Əfəndiyeva. Turizmin əsasları. B. "Mars-Print" - 2007.
2. E. Həsənzadə, Y. Hidayətəyloğlu. Lahic. "Mədəni-maarif işi" jurnalı - 2010, № 7.
3. M. Süleymanlı. Turizm sosial mədəni hadisə və kulturoloji proses kimi. Turizmin əsasları. B. "Mars-Print" - 2007.
4. Tural. Cənnət görmək istəyən. "Mədəni-maarif işi" jurnalı - 2010, № 8.
5. M. Manafova. Turizmin idarəedilməsinin əsas xüsusiyyətləri. Turizmin əsasları. B. "Mars-Print" - 2007.
6. F. Abdullayeva. Ağsuda arxeoloji turizm kompleksi yaradılır. "Mədəniyyət" qəzeti, 16 fevral 2011-cu il.

Резюме

Развитие туризма Азербайджана приведет к еще большему увеличению мощи страны. Туризм обеспечит соответствие страны всем современным стандартам, защиту национальных интересов, расширение торговли и повышения уровня занятости. Туризм, станет причиной валютных потоков, наравне с развитием строительного сектора, развития конкурентоспособности и качественного производства товара в стране, увеличит уровень реальных доходов населения, а также приведет к модернизации всей нашей жизни.